

По-третє, створити у системі МВС України спеціалізовані підрозділи за аналогією існуючої за кордоном поліції моралі, із визначенням її компетенції і правового статусу, які б вели боротьбу з торгівлею жінками і дітьми.

По-четверте, в межах реформування правоохоронної системи України та реорганізації навчальної підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів, запровадити у вищих навчальних закладах МВС України спеціальний курс «Боротьба з торгівлею людьми». Цей спецкурс доцільно ввести для курсантів всіх спеціальностей, слухачів заочної форми навчання та факультетів підвищення кваліфікації, постійного особового складу правоохоронних органів.

Список літератури:

1. Данные Управления оперативной информации МВД Украины. Ф.11, за 1995-1999 г.
2. Кириллова И.А. Женщины, отбывающие наказание в ИТК. М., 1973.
3. Шевченко Л.А., Гуторова Н.А. Социально-психологічні і правові аспекти проблеми проституції в умовах кризи // Дотримання прав жінок та завдання правоохоронних органів України. Харків-Київ.: Унів. внутр. справ та Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна», 1999.

Надійшла до редколегії 23.06.2000

О.М. Готін, викладач каф. кримінального права та криминології Луганського ін-ту внутр. справ МВС України

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПРИЧИННОГО ЗВ'ЯЗКУ МІЖ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИМИ ДІЯННЯМИ І НАСЛІДКАМИ ЯК ЧИННИК НЕДІЄВОСТІ НОРМ СТАТТІ 147 КК УКРАЇНИ

Випуском і реалізацією недоброякісної або некомплектної продукції та товарів спричинюється безліч шкідливих наслідків. Однак лише заподіяння шкоди здоров'ю і смерть людини включено до об'єктивної сторони складу злочину, що розглядається. Це викликано насамперед визнанням очевидності й конкретності ушкодження здоров'я і смерті людини як негативних змін у правоохоронюваних об'єктах, а також причинного зв'язку між суспільно небезпечними діями і наслідками.

Безумовно, іноді питання щодо причинного зв'язку не виникає, оскільки він виявляється безпосередньо, тобто явний, наприклад, при розкраданні індивідуального майна громадян шляхом крадіжки. Але частіше саме труднощі визначення причинного зв'язку як складової об'єктивної сторони є «основною перешкодою» притягнення винних до кримінальної відповідальності. Показовий приклад тому, як вже зазначалося, випуск або реалізація недоброякісної чи некомплектної продукції та товарів, які спричинили шкоду здоров'ю або смерть людини.

1. У філософії та теорії кримінального права послідовно проводиться думка про розвиток причинного зв'язку в часі й просторі. При цьому особливістю ознаки об'єктивної сторони, що розглядається, визнають різницю в часі між причиною та наслідком. Тому одним із першочергових при встановленні причинного зв'язку є вирішення питання: **чи передувала дія, вчинена суб'єктом., суспільно небезпечним наслідкам, які настали.** Негативна відповідь виключає доцільність подальшого дослідження. Позитивна зобов'язує дослідників йти далі та визначити наявність або відсутність зв'язку між ними. Саме після встановлення послідовності подій і починається процес дослідження причинної залежності, оскільки «після цього» ще не означає «внаслідок цього».

Однак стосовно до злочину, що розглядається, встановлення послідовності причини й наслідку в часі здебільшого неможливо. На думку фахівців, одним з основних забруднювачів харчових продуктів, зокрема молочної продукції, є широко використовувані в сільському господарстві пестициди [1, с.23-25]. Можна теоретично змодельовати ситуацію: «Підприємство випускає молочну продукцію, яка містить пестициди в концентрації вище гранично допустимих норм. Фізична особа протягом певного проміжку часу вживає молочну продукцію, вироблену даним суб'єктом підприємницької діяльності. У ході медичного обстеження в споживача виявляється злоякісне новоутворення.» Юридично значущий зв'язок між впливом на організм людини такого небезпечного продукту й онкозахворюванням буде лише в тому випадку, якщо суспільно небезпечне діяння (реалізація небезпечного для здоров'я молока) передувало негативним змінам в організмі людини. Однак, як свідчать результати досліджень, практичне встановлення такої послідовності явищ у часі по суті неможливе. А отже, навіть при виявленні відокремлено двох вищезазначених обставин притягнення до кримінальної відповідальності відповідно до ч.2 ст.147 КК України фактично виключається.

2. Ще складнішим щодо складу злочину, котрий досліджується, є **розмежування причини й умови.** Теоретичне визначення філософських категорій «причина» й «умова» не викликає значних утруднень. Загальновідомі та доступні для розуміння положення стосовно породження причиною наслідку завдяки процесам, які відбуваються всередині її; про сприяння умови настанню наслідку: наявності серед умов тих, що перешкоджають настанню наслідку, тобто дії причини. Не викликає суттєвих заперечень позиція про якісний характер розбіжностей між причиною й умовою, а не різниці в ступені заподіяння, а також твердження, що саме причина служить вирішальним і визначальним чинником настання наслідку. Водночас практичне застосування даних філософських категорій не позбавлено складностей. Як приклад, можна взяти описаний у літературі випадок масового отруєння нітратами внаслідок уживання тепличних огірків: «Виражені клінічні прояви відзначалися у 52 підлітків. У семи з них був важкий перебіг захворювання, в інших – середньої

важкості. Захворюваність почалася з загальної слабості (в усіх), нудоти (у 38), болю в епігастральній ділянці (у 44), блювоти (у 22). Сильним головним болем захворювання супроводжувалося у 37, запамороченням – у 12, судомогами – у 4, ціанозом шкіряних покривів – у 26. У більшості підлітків була знижена температура тіла, а також понижений артеріальний тиск (у середньому на одну третину від вікової норми)» [2, с.44]. Однак привертає увагу те, що отруєння нітратами мало місце серед осіб, які страждали захворюваннями шлунково-кишкового тракту, жовчевивідних шляхів, верхніх дихальних шляхів. У інших осіб, котрі ужили аналогічні харчові продукти, а їх була більшість, змін у стані здоров'я не спостерігалось взагалі. Фахівці пояснюють цей факт розходженнями мікроекологічної системи кишечника у людей – неоднаковістю процесів утворення нітратів в організмі людини й усмоктування їх у кров [3, с.12-18]. А отже, вирішення дилеми: вплив даних небезпечних харчових продуктів – причина чи умова uszkodження здоров'я є складним як із медичної точки зору, так і з позиції права. Зважаючи на ці обставини, притягнення осіб, винних у реалізації неякісних огірків, навіть при настанні тяжких наслідків не тільки істотно утруднюється, а й взагалі майже виключається.

3. У процесі дослідження причинного зв'язку між випуском і реалізацією недоброякісної або некомплектної продукції та товарів і наслідками, що настали, необхідно також установити, що заподіяння шкоди здоров'ю або настання смерті – це **необхідність, а не випадковість**.

Вирішення даного питання неможливе без урахування загально-визнаних положень філософського вчення про причинність: для визнання зв'язку між діянням і наслідком причинним простої послідовності подій недостатньо. Завжди слід установити, що діяння як причина наслідків було необхідним, без чого даний результат не міг би статися. При цьому важко заперечити, що далеко не всі необхідні умови, без яких результат не настав би, можна розглядати як причини. Необхідність і випадковість перебувають у діалектичній єдності. При заподіянні шкоди здоров'ю або життю людини слід зважати на роль випадку у формуванні кінцевого негативного результату, оскільки він виступає реальною силою в оточуючому нас світі речей і подій. Будь-яке закономірне явище завжди несе тягар випадковості, однак вона ніколи не може бути справжньою причиною явища. Причинний зв'язок виражає категорію необхідності, випадок – зовнішні, нестійкі, не характерні для даного процесу зв'язки. Якщо злочинний результат настав внаслідок випадкового збігу обставин (перетинання двох рядів причинності), одним із яких були дії обвинувачуваного, то відповідальність не настає. Інша справа, якщо випадок є формою необхідності. Елемент випадкового наявний майже в кожному процесі, який розвивається й закінчується конкретним результатом. Такий стан речей пояснюється обставиною, що необхідність виявляє себе як тенденція, закладена в процесі розвитку, а випадок додає їй індивідуальну форму. Практичне встановлення різновиду зв'язку неможливе без визначення, до яких закономірних

наслідків привів би розвиток причинного зв'язку, якби не втрутилися сторонні для дій суб'єкта сили або дії інших осіб, – до тих, котрі настали чи до інших. У першому випадку результат об'єктивно необхідний, у другому – об'єктивно випадковий.

Однак наведемо філософські положення, як і в попередніх випадках, не завжди дозволяють за аналізу конкретного діяння правильно визначити характер причинного зв'язку. Причому така проблема не стільки викликана прорахунками дослідника, скільки об'єктивно закономірна. Так, фахівці відзначають: чоловіки, котрі щодня вживають питну воду, яка містить максимально припустиму кількість неорганічного миш'яку, мають ризик розвитку раку сечового міхура у співвідношенні 1 випадок на 1000 чоловік [4, с.13]. Проте визнання навіть теоретично вживання води, що містить миш'як у такій концентрації, одним із чинників онкозахворювання не дозволяє абсолютно впевнено стверджувати, що зв'язок цього зі злоякісним утворенням необхідний, а не випадковий. А отже, притягнення до кримінальної відповідальності посадових осіб суб'єкта підприємницької діяльності, що виробляє або реалізує, наприклад, прохолодні напої, у яких шкідливі речовини перевищують гранично припустимі нормативи, навіть якщо внаслідок цього заподіюється шкода здоров'ю споживача, за нормою, що коментується, практично неможливо.

4. Одна зі специфічних характеристик причинного зв'язку складу злочину, котрий розглядається, – наявність певного проміжку часу між скоєнням діянь і настанням наслідків. Протяжність у часі причинного зв'язку іноді настільки значна, що визнання наслідку результатом саме цього, а не іншого діяння або втручання в процес сторонніх сил складне. У таких випадках є неефективним навіть такий принцип визначення причинного зв'язку **як принцип ізолювання**. Це не дозволяє не тільки чітко окреслити межі дії, але й виділити інші чинники, які утворюють факультативні елементи об'єктивної сторони, що впливають на результат.

Основна проблема в ізолюванні дії і породженого ним наслідку полягає у тому, що на здоров'я людини впливають: комплекс дій інших суб'єктів, котрі випускають або реалізують товари; комплекс речовин, які одночасно існують у навколишньому середовищі та ін. Тому визначення вирішального чинника – вкрай складне завдання. Крім того, формування негативного результату залежить також від факторів, що виникають у процесі життєдіяльності людини: порушення режиму харчування; способи приготування і вживання їжі; систематичне недоїдання або переїдання; споживання надмірно гарячої їжі, копченостей, надмірно жирної їжі та ін. До чинників несприятливого впливу на організм також відносять: його стан; шлях надходження до організму (шлунково-кишковий, шкіряний, легеневий); швидкість поглинання; шляхи біотрансформування, розподілу та накопичення речовин в організмі; фізичний стан здоров'я (здоровий або хворий); шляхи виділення та інші. Чим більше в часі розтягнутий

причинний зв'язок, тим більша кількість негативних чинників (необхідних причин і випадковостей) впливають на організм людини. Тому, незважаючи на потенційну небезпечність для здоров'я і життя людини, притаманну товарам, що розглядаються, визнати їх домінуючими в процесі негативного впливу на здоров'я людини було б не зовсім правильним.

Така закономірність виявляється, наприклад, при вживанні харчових продуктів, котрі містять диоксин у розмірах, що перевищують гранично допустимі норми. Специфічні характеристики даної шкідливої речовини – тривалість накопичення та негативного впливу – практично не дозволяють вірогідно встановити не тільки в результаті споживання яких харчових продуктів сталося ушкодження здоров'я, але й що причиною захворювання є саме шкідливий вплив на організм диоксину [5, с.28-30]. Водночас вирішальна роль цієї шкідливої речовини в механізмі ушкодження здоров'я людини не виключається.

Таким чином, результати проведених досліджень дозволяють констатувати: складність розмежування причини, умови й наслідку злочину, визначення необхідного та випадкового причинного зв'язку, а також неможливість ізолювання основної причини здебільшого виключають можливість встановлення причинного зв'язку між злочинними випуском і реалізацією недоброякісної або некомплектної продукції та товарів і наслідками у вигляді ушкодження здоров'я або смерті людини.

Більше того, винесення суспільно небезпечних наслідків у вигляді ушкодження здоров'я та смерті за межі об'єктивної сторони складу злочину випуск або реалізація недоброякісної продукції об'єктивно обумовлене й іншими чинниками, зокрема потребою у виконанні нормами статті 147 КК України загальнопревентивної та спеціальнопревентивної функцій; об'єктивною можливістю заподіяння даними діями шкоди життю і здоров'ю; складнощами конкретизації, виміру, обчислення та фіксації об'єму й характеру злочинного результату та іншими факторами.

Виникає питання про доцільність конструювання формального складу злочину, що розглядається, при одночасному існуванні інститутів відповідальності за тотожні діяння в інших галузях законодавства.

Вирішуючи цю проблему, слід враховувати, що в будь-якому суспільстві існує визнане поле індивідуальних можливостей. Воно безумовно є структурованим, тобто кожна мета має засоби, спрямовані на її досягнення, кожний засіб – свої цілі, заради досягнення яких він може використовуватися. Злочин являє собою порушення цієї структури, тому що в злочинній поведінці мета і засіб, мотиви й операції знаходяться в ненормальному співвідношенні. Під впливом низки різних обставин окремі індивіди сприймають індивідуальне поле можливостей не так, як спільнота, тобто, суб'єктивно розширюють або звужують межі можливостей, операцій, цілей і засобів їх досягнення, а отже змінюють співвідношення між ними. Якщо індивід не бачить в іншому індивіді людини, тим самим останній втрачає в

його очах той ступінь недоторканності, що визнає за ним суспільство [6, с.89]. Тому кримінально-правовий вплив на осіб, котрі свідомо реалізують небезпечні для життя і здоров'я товари, роботи, послуги, а отже, створюють своїми діями реальну небезпеку як для здоров'я населення в цілому, так і для життя й здоров'я конкретних осіб заради, наприклад, власної майнової вигоди, навіть за відсутності настання суспільно небезпечних наслідків, передбачених частиною 2 статті 147 КК України, як видається, цілком обгрунтований. З огляду на вищезазначені обставини доцільне конструювання складу злочину, у якому суспільно небезпечні наслідки є факультативною ознакою об'єктивної сторони складу злочину.

Враховуючи вищезазначене, у ході реформування чинної статті 147 КК України до неї слід внести норму такого змісту:

« – Свідомо скоєні реалізація товарів, надання послуг або виконання робіт, котрі не відповідають встановленим вимогам щодо безпеки життя чи здоров'я споживачів, – »

Запропоновані новації при їх включенні до механізму правового регулювання мають підвищити ефективність боротьби з реалізацією на споживчому ринку України продовольчих і непродовольчих товарів, наданням послуг і виконанням робіт, котрі не відповідають встановленим вимогам щодо безпеки життя і здоров'я споживачів. А це, врешті-решт, допоможе наблизитися до бажаного стану реалізації проголошених Конституцією України прав і свобод громадян.

Список літератури:

1. Чубирко М.И., Смольский Г.М., Басова Г.М. Влияние пестицидов на качество молочных продуктов // Гигиена и санитария. 1998. №2. 2. Опополь Н.И., Ошевский П.И., Компаниец В.А. и др. // Здоровоохранение (Кишинев). 1989. №5. 3. Ганжара П.С., Новиков А.Л. Учебное пособие по клинической токсикологии. М., 1979; Опополь Н.И. Особенности токсического воздействия нитратов, содержащихся в растительных пищевых продуктах // Вопросы питания. М., 1991. №6. 4. Мышьяк появился в воде // Медицинская газета. 1999. 28 мая. №40. 5. Волков В.С., Боев В.М. Влияние диоксида на активность ферментов монооксигеназной системы // Гигиена и санитария. 1997. №5. 6. Коган В.М. Социальный механизм уголовно-правового воздействия. М., 1983.

Надійшла до редакції 28.03.2000

*В.О.Заросило, начальник Центру підготовки кадрів
для міжнародних миротворчих місій ООН НАВСУ,
здобувач каф. адміністрації публічного права НАВСУ*

НАРКОМАНІЯ: АДМІНІСТРАТИВНІ ЗАСОБИ БОРОТЬБИ В УКРАЇНІ ТА НА ЗАХОДІ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

Проблема наркоманії стає надзвичайно актуальною з кожним роком для України. Вона викликає серйозне занепокоєння як органів державної влади, так і суспільства в цілому.